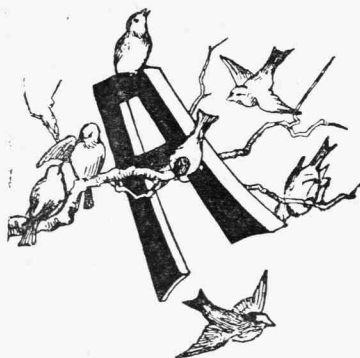

ΕΚ ΡΩΜΗΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΠΙΤΩΛΙΟΝ

ΝΗΑΘΟΝ σήμερον εἰς τὸ Καπιτώ-
λιον, τὸν πολυθρύλητον λόφον, ἐφ' οὗ
ἀνέλαμψαν καὶ ἐσβέσθησαν τοσαῦται
δόξαι τῆς Ρώμης καὶ τοῦ κόσμου
όλοκλήρου, ὅστις εἶδε τὴν ἀνατολὴν
καὶ προσέβλεψε τὴν δύσιν τοσούτων
ἱστορικῶν μεγαλειῶν. Εἶνε τὸ σύμβο-
λον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου.

Ἐκαστος λαὸς κέκτηται τὰ ἰδιά-
ζοντα αὐτῷ σύμβολα. Περὶ ταῦτα

στρέφεται μᾶλλον ἢ ἤττον ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια, οἱ πόθοι, τὰ ἰδε-
ώδη, πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸ μεγαλεῖον.

Ἐὰν ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς ἀρχιτεκτονικὰ καὶ
γλυπτικὰ ἀριστουργήματα ἐμφαίνουσι καὶ διδάσκουσι τὴν ἰδέαν τοῦ αἰω-
νίου κάλλους, οἷον ἀπετυπώθη ἐπὶ τῶν κίωνων τοῦ Παρθενῶνος ἢ τῶν
Καρυατίδων τοῦ Ἐρεχθείου, καταλείπουσι δ' ἀμυδρὰν καὶ συγκεχυμέ-
νην ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θαυμαστοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀθανάτου Παρθέ-
νου, ὁ καπιτωλῖνος λόφος ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐπιβολῇ ἐξεγείρει ὅλως
διάφορα αἰσθήματα καὶ σκέψεις. Προκαλεῖ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ῥωμαϊ-
κῆς δυνάμεως, τοῦ κολοσσοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐφάνη ἀπὸ τῶν πρώτων
ἡμερῶν τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης, ὅτι ἔμελλε νὰ κατακτήσῃ τὸν κόσμον.

Ὁ μέγιστος ἴσως καὶ καλλιτεχνικώτατος τῶν συγγραφέων τοῦ αἰῶ-
νος, ἀνελθὼν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀκροπόλεως, ἀπηθύνη
τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ δέησιν πρὸς τὴν ἀειπάρθενον ἐκείνην, τὸ κό-
σμημα καὶ τὸ κλέος τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Θεία δέησις, ἣν ἔμελψαν
τὰ ἡδυφωνότατα χεῖλη γαλατικοῦ Δρυΐδου, μυθέντος εἰς τὰ ἀπόρρητα
τῆς ἀρχαίας σοφίας τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οὐδὲν εὐρόντος ἐν αὐτῇ ἰκα-
νὸν νὰ κορέσῃ διψαλέα χίλη, καὶ τὴν ὅποιαν σὺ μόνῃ ἡδύνασο νὰ θερα-
πεύσῃς, ὦ Παλλάς, ὦ Ἀθηνᾶ, ὦ ἀθάνατος κόρη!

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ Καπιτωλίου ὄλως διάφορα ἐξεγείρονται αἰσθήματα καὶ ἐξελίссονται σκέψεις. Ἡ ἐν αὐτῷ κρατοῦσα ἰδέα εἶνε ἡ ἐνσάρκωσις τῆς πολιτικῆς καὶ ἔθνικῆς ἰσχύος τῆς παλαιᾶς Ρώμης. Ἐπὶ γενεὰς καθίσταται τὸ στάδιον καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς ῥωμαϊκῆς ἰδέας.

Ἐπλάσθη ὑπὸ τὴν ἔξοχον ταύτην ἔννοιαν ὑπὸ τῆς φύσεως· αἱ δὲ προλήψεις καὶ αἱ παραδόσεις τοῦ παλαιοῦ καιροῦ ἀπέδωκαν εἰς τὸν λόφον τοῦτον ὑπερφυᾶ ἀποστολήν, τὴν ἀπὸ τῶν κορυφῶν αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς οἰκουμένης. Ἐν ἐνὶ λόγῳ πρωταγωνιστεῖ ἐν τῷ τεραστίῳ δράματι τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ λόφου τούτου ἐθρυλεῖτο, ὅτι εὔρον ἄσυλον οἱ πρῶτοι οἰκιστὰς τῆς Ρώμης. Ὅπως καὶ ἂν τοὺς ὑποθέσῃ τις, ληστὰς, ἐπιήλυδας ἢ εἰρηνικοὺς γεωπόνους, ὁ καπιτωλῖνος λόφος ὑπῆρξε κατὰ τοὺς θελλώδεις ἐκεῖνους καιροὺς κατοικία τῶν πρώτων Ῥωμαίων, ἀμυνομένων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπ' αὐτοῦ ἐλατρεύετο ὁ Ζεὺς, ὁ κληθεὶς Καπιτωλῖνος, προστάτης καὶ ἀρωγὸς τῆς ἰσχυρᾶς ταύτης ἐπάλλξεως, ἀφ' ἧς ἐκυβερνήθη ὁ κόσμος καὶ ἦτις διαίως ἐκλήθη τὸ κέντρον αὐτοῦ καὶ ἡ κερωνίς.

Ὁ ἀκόλουθος θρύλος χαρακτηρίζει ἐπαρκῶς τὴν σημασίαν, ἣν ἐκπαλι ἐκέκτητο ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ὁ καπιτωλῖνος λόφος.

Ἐπὶ Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου ἐτίθεντο τὰ θεμέλια ναοῦ τοῦ Διός. Σκαπτόντων τὸ ἔδαφος τῶν ἐργατῶν, ἀπεκαλύφθη ἡ κεφαλὴ Τόλου τινός, νωπὰς ἔχοντος εἰσέτι τὰς σάρκας. Οἱ οἰωνοσκόποι τῆς Ρώμης ἠρμήνευσαν τὸ θαῦμα τοῦτο διὰ τῆς βεβαιώσεως, ὅτι ἡ εὐρεθεῖσα ἐπὶ τοῦ λόφου κεφαλὴ (Caput) ἐδήλου, ὅτι ὁ χῶρος ἐκεῖνος ἐμελλε νὰ καταστῇ ἡ κεφαλὴ, ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου. Ἴσως ὑπεμειδίασαν πονηρῶς οἱ ἐξετασταὶ ἐκεῖνοι καὶ ἐρμηνευταὶ τῶν ἀπορρήτων τοῦ μέλλοντος, ἀλλ' ὅ τι τυγχάνει ἀληθές, εἶνε ὅτι ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἀπεδέξατο τὴν ἐξήγησιν ταύτην· κατέστησεν αὐτὴν συνειδησιν.

Ἐρμηγεία τις, ὅσον καὶ ἂν θεωρηθῇ ἀυθαίρετος καὶ βεβιασμένη, δύναται νὰ κατορθώσῃ θαύματα, ἅμα ὡς καταστῇ ἀποδεκτὴ, ἐνσάρκωθῇ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ. Ἡ πίστις κατορθοῖ πλείονα καὶ τεραστιώτερα τῆς μεγίστης καὶ πραγματικωτάτης τῶν δυνάμεων. Οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἦλθε γεγονός τι, πῶς συνέβη. Ἄλλὰ πάντες πιστεύουσιν εἰς τὴν ἐξήγησιν, ἣτις ἐδόθη ὑπὸ τοῦ πρώτου πονηροῦ ἢ ἀγύρτου, ἐκ μεταλλευομένου τὴν δημοτικὴν εὐπιστίαν.

Τὸ Καπιτωλῖον ἐμελλε νὰ καταστῇ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου. Ὅτι λαὸς τις καταληφθῇ ὑπὸ τοιαύτης πεποιθήσεως, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐκδη

λωτῆ αὐτῆ καὶ ἐνισχυθῆ ἐν τῇ περαιτέρω ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ. Θὰ συναντήσῃ προσκόμματα καὶ πολεμίους ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνι· ἀλλ' ἡ πεποίθησις θέλει θριαμβεύσῃ ἐπὶ τέλους· τὸ θαῦμα τελεσθήσεται· διότι εἶνε τὸ προσφιλέστατον τῆς πίστεως τέκνον.

Τοιαύτη κατὰ τοὺς θρύλους τῶν παλαιῶν ἡμερῶν ἦτο ἡ ἀφορμὴ τῆς ὀνομασίας τοῦ Καπιτωλίου. Ὁ λόφος οὗτος ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Σατούρνιος, διότι ἐφημίζετο, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ εἶχε βασιλεύσῃ ὁ θεὸς *Saturnus*, μετὰ ταῦτα Ταρπηία, διότι ἐπιστεῦετο, ὅτι νεαρά τις Ῥωμαία, φέρουσα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἕνεκα προδοσίας τῆς πατρίδος εἶχε φονευθῆ, ῥιφθεῖσα ὑπὸ τῶν Σαβίνων ἀπὸ τοῦ λόφου τούτου, ὅστις ἤδη μετεκλήθη *caput Ioli*, κεφαλὴ τοῦ Τόλου—*Καπιτωλίος*.

Οὕτως ὁ λόφος κατέστη ἔκπαλαι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἱερός. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ κορυφῆς ὑψοῦτο ὁ ναὸς Διὸς τοῦ Καπιτωλίου, ἀντικατασταθεὶς βραδύτερον, ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν χρόνων, ὑπὸ τοῦ ναοῦ *Ara Coeli*. Ὁ ναὸς οὗτος ἐφημίζετο, ὅτι εἶχε κτισθῆ ὑπὸ Ταρκυνίου τοῦ Ὑπερηφάνου, πληροῦντος εὐχὴν, ἐκδηλωθεῖσαν ἤδη ὑφ' ἐνὸς τῶν προκατόχων αὐτοῦ, τοῦ ὁμωνύμου Ταρκυνίου τοῦ πρεσβυτέρου.

Ἐκτοτε ὁ Καπιτωλῖνος λόφος κατέστη ἡ ἀκρόπολις τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως καὶ δόξης. Ἡ κατοχὴ αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἐγγύσις τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως· ἐπροστατεύετο ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ναοῦ· ἀλλὰ πρωτίστως ὑπὸ τῆς πίστεως τῶν λεγεῶνων. Ἐν αὐτῷ συνεκεντροῦτο ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως. Ποσάκις, μετὰ τὰς κατὰ τῶν πολεμίων νίκας ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ἀνατολῇ, ἐν τῷ Βορρῶ, ἐν τῇ Δύσει, πανταχοῦ ὅπου ἡ Τύχη τῶν Ῥωμαίων διεξῆγε τὸν ὑπερφυᾶ ἀγῶνα τῆς κατακτήσεως τοῦ κόσμου, οὗτος ἢ ἐκεῖνος ὁ στρατηγός, φέρων ἤδη τὸ ἐνδοξόν ὄνομα τῆς χώρας, ἦν εἶχεν ὑποτάξῃ εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, ἤρχετο πρὸ τοῦ ναοῦ τούτου, ἄγων τὸν *θριαμβόν* αὐτοῦ! Ἡ μεγάλη γενεὰ τῶν Πατρικίων ἀνετρέφετο καὶ ἐνισχύετο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ ἀγῶνι, μηδέποτε καταλιποῦσα τὰς παλαιὰς παραδόσεις, ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐγκαρτερήσασα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πατρίδος, ἥτις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διετέλεσεν ἐν Ῥώμῃ τὸ πολυτιμότερον τοῦ πολίτου ἐλαττήριον καὶ ἡ φιλοδοξία.

Ἐπὶ τοῦ καπιτωλίνου λόφου, ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τοῦ ὁμωνύμου Διὸς ἤλθε καὶ παρῆλθεν ἡ Ῥωμαϊκὴ δόξα. Ὁ λόφος διατελεῖ μέχρι τῆς σήμερον ὁ αὐτός, διότι εἶνε ἔργον καὶ κατασκευάσμα τῆς ἀθραύστου φύσεως· ἀλλ' ὁ ναὸς ἐξηφανίσθη· ἐκάλυψεν αὐτὸν ἡ παλιῖβροια τῶν αἰῶνων καὶ τῶν καταστροφῶν. Παρὰ τὰς ἐπελθούσας δηώσεις ὑπὸ τῶν

βαρβάρων κατακτητῶν, τοῦ Στηλίχονος καὶ τοῦ Γενσερίχου, διετηρεῖτο εἰσέτι μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Ὁ κωνιορτὸς τῶν αἰῶνων κατεκάλυψε τὰ μάτια τῶν στρατηγῶν τῆς Ῥώμης τρόπαια· ὁ ὑπέρτατος Ζεὺς ἐξηφανίσθη ἀνεπιστρεπτὴ ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἡ λατρεία τοῦ ἱεροῦ λόφου οὐδέποτε ἐξέλιπεν. Ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου ἡδὴ αἰῶνος οὐδ' ἔχνος τοῦ ναοῦ ὑφίσταται πλέον· τὰ πάντα μετέβαλε καὶ μετεσχημάτισε τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ θρησκεία τοῦ Διὸς ἦτο λησμονημένη, ὁ δὲ οἶκος αὐτοῦ κατέστη ἀφανὴς καὶ ἀγνώριστος.

— Διὰ τί τοῦτο;

Πρὸς τίνα λόγον ἢ ἐρώτησις; Ἐν τῷ κόσμῳ τῶν χιμαιρικῶν πόθων, τῶν ζεῖ μεταβαλλομένων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν χρειῶν, ὅστις καλεῖται ἱστορία καὶ ὅστις παρίστησι τὴν εἰκόνα τοῦ ζεῖ βέοντος, τοῦ μηδέποτε καταπαύοντος κύματος, οὐδὲν τὸ σταθερὸν καὶ τὸ βέβαιον. Αὐτὴ ἡ αἰωνία φύσις εἶνε ἡ αἰωνία παράστασις τῆς βευστότητος τῶν πραγμάτων, ἣν ὁ Ἐκκλησιαστής ἐκάλεσε ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων. Τί ἐγένοντο σήμερον τὰ θυμῶσια θρησκευματα, αἱ ὑπερφυεῖς λατρεῖαι, πρὸ τῶν ὁποίων ἀπὸ αἰῶνων ἐκ περιτροπῆς ἔκλινεν ἡ ἀνθρωπότης; Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, Βορρᾶς καὶ Μεσημβρία ἐθεοποίησαν τοσαύτας ἀγνώστους καὶ γνωστὰς ὑπερανθρώπους δυνάμεις, φυσικὰ φαινόμενα· ἀλλ' ἐκ περιτροπῆς ἔθραυσαν τὰ πλάσματα ταῦτα καὶ τὰ εἶδωλα ὑπέρφρονος φαντασίας.

Διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει βέπει πρὸς τὸ ἄγνωστον, πρὸς τὸ καινόν. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἡ ἐνέργεια, ἡ πρόοδος. Τὰ κειμήλια τοῦ παρελθόντος συντρίβει, ὡς πράττει τοῦτο τὸ παιδίον, καταστρέφον μετ' ἀδιαφορίας τὰ ἀθύρματα αὐτοῦ, ἐπιζητοῦν ἕτερα, ἐκ κόρου ἢ ἐξ ἀναζητήσεως νέων τοιοῦτων. Ὁ ἄνθρωπος ἀναζητεῖ νέους θεοὺς ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ, διότι δυσφορεῖ, ἀκολουθῶν ἐπὶ αἰῶνας τὸ αὐτὸ σύστημα καὶ τὴν αὐτὴν τάξιν. Ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ κεῖται ἡ ἀτέλεια καὶ ἡ ἐντέλεια αὐτοῦ, ἣτις ἅμα καθίσταται ἡ ἀφετηρία πάσης ζωῆς καὶ προόδου.

Ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ὑψοῦτο σεβαστὸς ἔτι ἐν τῇ δημοτικῇ συνειδήσει τῶν Ῥωμαίων ὁ ναὸς τοῦ ὑπερτάτου, τοῦ πατρὸς θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν Διὸς. Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ αἰῶνων ἡδὴ εἶχε κηρύξει τὸ νέον ἱστορικὸν κήρυγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἀναγεννήσεως· ἡ δὲ Ῥώμη ἣτις ἐν τοῖς χρόνοις τῆς παγκοσμίου αὐτῆς ἡγεμονίας, εἴτε ἐκ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, εἴτε ἐκ πολιτικοῦ συμφέροντος, διότι κατ' ἐξο-

χὴν πολιτικὴ εἶνε ἡ δρᾶσις τῆς παγκοσμίου ταύτης πόλεως, ἣν ὁ ἀρχαῖος ῥήτωρ ἐκάλεσεν Ἐπιτομὴν Οἰκουμένης, εἶχεν ἐγείρη τὸ Πάνθεον τοῦ Ἀγρίππα, ἵνα κατατάξῃ ἐν αὐτῷ τοὺς θεοὺς πασῶν τῶν θρησκευτικῶν καὶ πάντων τῶν αἰώνων, εἶχεν ἐκχριστιανισθῆ καθ' ὀλοκληρίαν, τοῦλάχιστον κατὰ τύπους καὶ ἐξωτερικὴν λατρείαν, διότι δὲν ἦτο τέλειον χριστιανικὸς ὁ νοῦς αὐτῆς καὶ ἡ καρδία.

Ἦδη, μετὰ τὸν Μέγαν Κάρολον, μετὰ τὴν καθίδρυσιν τῆς νέας πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως ἐν τῇ δυσμικῇ καὶ τῇ βορείᾳ Εὐρώπῃ, ἡ Ῥώμη ἀναλαμβάνει τὴν παλαιὰν αὐτῆς ἡγεμονίαν, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλην μορφήν καὶ ἔννοιαν. Καθίσταται αὖθις κέντρον καὶ μητρόπολις μεγάλου μέρους τῆς οἰκουμένης, διευθύνουσα διὰ τῶν ἀνθυπάτων αὐτῆς τὴν πνευματικὴν συνελῶσιν τῶν νεωτέρων λαῶν. Ἡ Γαλατία καὶ ἡ Γερμανία, ἐν τοῖς ὄρυμοις τῶν ὁποίων τασάκις συνετρίβησαν καὶ κατεσφάγησαν αἱ ἀήττητοι λεγεῶνες, ὑπέκυψαν πρὸ τῆς θρησκευτικῆς παμβασιλείας τοῦ ὑπερτάτου Ποντίφικος· ἀνεγνώρισαν τὸν ἐν τῷ Βατικανῷ δυνάστην μετ' ἀφοσιώσεως μείζονος ἐκείνης, ἣν ἐξεδήλωσαν πρὸ αἰώνων οἱ ὑπόδουλοι λαοὶ τοῦ παλαιοῦ κόσμου.

Τοιαύτη ὑπῆρξε μετὰ τῆς θρησκείας καὶ ἡ τύχη τοῦ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ Διός. Τίς οἶδε πόσοι κίονες αὐτοῦ καὶ πόσα μάρμαρα προσήνεγκον τὴν συμβολὴν αὐτῶν πρὸς οἰκοδομίαν τῶν ἀγερώχων Βασιλικῶν τῆς νέας θρησκείας!

Ὅτε ἐξέλιπεν ἡ παλαιὰ πίστις καὶ ἡ παλαιὰ δύναμις τῆς Ῥώμης, ὁ λόφος τοῦ Καπιτωλίου ἐξηκολούθησε τηρῶν τὴν παλαιὰν εὐκλειαν καὶ σημασίαν. Αἱ μεγάλαι παραδόσεις τοῦ παρελθόντος περιπλανῶνται εἰσέτι—μέχρι τῆς σήμερον—ἐπὶ τοῦ χώρου ἐκείνου. Ἡ Ῥώμη, ἀνακύπτουσα ἀπὸ τοῦ τρόμου τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἀπὸ τοῦ ζόφου τῶν μέσων αἰώνων, στρέφει τὴν σκέψιν αὐτῆς πρὸς τὸν καπιτωλίον λόφον. Ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας ὑπῆρξε μία τῶν προσφιλεστάτων ἰδεῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα· καὶ τότε ὁ λόφος οὗτος, ἐπανακτῶν τὸ παλαιὸν γόητρον, καθίσταται τὸ κέντρον τῆς πολιτικῆς δράσεως τῶν Ῥωμαίων. Λαὸς καὶ εὐγενεῖς συναντῶνται ἐπὶ τῆς κορυφῆς, ἥς τὰ ἐρείπια ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην τὰς εὐγενεστάτας καὶ γενναιοτάτας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ σελίδας.

Μιᾶ τῶν ἡμερῶν τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος—ἦτο ἡ 8 Ἀπριλίου 1341—ἐνθουσιῶν ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐπανηγύριζε τὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος, τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἰταλίας.

Τίς εἶνε ἐκεῖνος, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου ἐορτάζει ἡ Ἰταλία ἐν

τῇ ῥωμαϊκῇ πρωτευούσῃ ; Δὲν ἀνήκει εἰς τὴν γενεάν τῶν Σκιπιώνων, τῶν Καισάρων καὶ τῆς χορείας τῶν λοιπῶν κατακτητῶν τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἔχει ἐπίσης ὑπερήφανον τὸ βλέμμα· εἶνε καὶ οὗτος κατακτητής· ἀλλ' ἐν διαφόρῳ σφαίρα, ἐν τῇ σφαίρα τοῦ πνεύματος· ἐκεῖνος, πρὸ τοῦ ὁποίου γονυπετής ἡ Ἰταλία προσφέρει τὸν στέφανον τῆς δόξης.

Ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη εἶνε ἡ πρώτη, ἀλλὰ μία τῶν ὠραισιότατων τῆς Ἀναγεννήσεως, καθ' ἣν ὁ Φραγκῖσκος Πετράρχης, δὴ σήμερον γινώσκουμεν ὑπὸ τὸν μετριόφρονα καὶ ἀπέριπτον τίτλον τοῦ ἐραστοῦ τῆς Λαύρας, ἀλλ' ὅστις ἦτο τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ εἰς τῶν σοφωτάτων καὶ προοδευτικωτάτων ἀνδρῶν, ἐστέφετο ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Ἡ Ἀναγέννησις ἤξιούτο πανδήμως τῶν τιμῶν τῆς νίκης· τὰ μεσαιωνικὰ σκότῃ ἠραιούντο, τὸ δὲ φῶς τῆς ἐφ᾽ *adulce color d'oriental zaffiro*, οἷον κατέπεμπεν ἡ νέα ἱστορικὴ περίοδος, περιέβαλλε τὸ μέτωπον τοῦ δορικτήτορος ἐκείνου τῆς θείας σοφίας καὶ τοῦ θείου ἔρωτος· διότι ὑπὸ τὸν διφυᾶ τοῦτον χαρακτήρα ὁ Πετράρχης, ὅπως πρότερον ὁ Ἀβελάρδος, εἶχε δράσῃ ἐν τῇ ἀνησύχῳ ἐκείνῃ ἐποχῇ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος.

Ἐκτοτε τὸ Καπιτώλιον σημαίνει καὶ πάλιν ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ· δημόσια μέγαρα ἐγείρονται ἐπ' αὐτοῦ. Καθίσταται ἡ κατ' ἐξοχὴν πλατεῖα, τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως· ἐπ' αὐτοῦ ὁ Νικόλαος Ῥιέντζης θέλει ἀναγνωρισθῆ δῆμαρχος καὶ διαιτητής τῆς Ῥώμης.

Σήμερον ὁ παλαιὸς λόφος ἀπολαύει τῆς τιμῆς, ἣτις κατέστησεν αὐτὸν τὸν μᾶλλον ἐπίσημον ἐν τῇ μακρᾷ ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ.

Δὲν ἀναλαμβάνω τὴν περιγραφὴν τῶν διαφόρων μερῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται. Θέλω πράξῃ τοῦτο ἐν ἐπομένῃ ἡμέρᾳ. Ἀνῆλθον ἀπὸ τῆς πλατείας *Ara coeli* καὶ τὸ μᾶλλον ἐλκῦσαν τὴν προσοχὴν μου ἀντικείμενον εἶνε ὁ ἐπὶ τῆς πλατείας, κατασκευασθείσης κατὰ τὰ σχέδια τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, ἀνδριάς τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου, πρότερον ἀνυψούμενος ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ Ἀγορᾷ, εἴτε ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ *Latran* καὶ ἐπὶ τέλους ἐπὶ τῆς τοῦ Καπιτωλίου. Διατηρεῖται ἀκέραιος, καὶ τοῦτο διότι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπίστευεν ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ὅτι ἦτο τὸ ὁμοίωμα τοῦ πρώτου Χριστιανοῦ Αὐτοκράτορος. Φημίζεται, ὅτι τὸ βᾶθρον, ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ ἀνδριάς, ἐσχεδιάσθη ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου. Ἐλαφρὰ μελαγχολία, πικρία περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, διαφαίνεται ἐπὶ τῆς ἄλλως γαληνιαίας μορφῆς τοῦ ἐστεμμένου φιλοσόφου. Ἰσταμαι πρὸ αὐτοῦ, θαυμάζων καὶ φθονῶν. Ὀλίγιστοι ὡς

αὐτὸς ἄνδρες ἐξεπροσώπησαν τόσον γενναίως τὸ ἀνθρώπινον ἰδεῶδες, τὴν ἠθικὴν τελειότητα, ἣτις εἶνε ἡ ὑπερτάτη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδαμονία. Σιωπᾶ· ἀλλὰ νομίζω, ὅτι ἀκούω ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτοῦ τὰ περίφημα ἐκεῖνα ἔπη, *ultima verba*, τοῦ μετ' αὐτοῦ ἐκπνέοντος παλαιοῦ κόσμου· «τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ μὲν χρόνος, στιγμή· ἡ δὲ οὐσία, βέουσα· ἡ δὲ αἴσθησις, ἀμυδρά· ἡ δὲ ἔλου· τοῦ σώματος σύγκρισις, εὐσηπτος· ἡ δὲ ψυχὴ, ῥόμβος· ἡ δὲ τύχη δυστέκμαρτον· ἡ δὲ φήμη, ἄκριτον. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, πάντα, τὰ μὲν τοῦ σώματος, ποταμός· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, ὄνειρος καὶ τυφός· ὁ δὲ βίος, πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία· ἡ ὑστεροφημία δὲ, λήθη. Τί οὖν τὸ παραπέμψαι δυνάμενον; ἐν καὶ μόνον, φιλοσοφία»⁴.

Εἶνε ῥήματα ταῦτα ἀπογοητεύσεως καὶ ὀδύνης· ἀλλ' εἶνε ἅμα ἡ ὑψηλὴ ὁμολογία, ἣν δύναται νὰ εἴπῃ ἄνθρωπος, εἰς ὃν ἡ τύχη προσηνεχθῆ τοσοῦτον εὐμενῆς καὶ ὅστις τοσοῦτον ἄξιος αὐτῆς ἀνεδείχθη καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς αὐτοκράτωρ.

Τὰ μᾶλλον ἀξιοθέατα σήμερον ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Καπιτωλίου εἶνε τὰ δύο μέγαρα, ὧν τὸ πρῶτον ἐγένετο κατὰ σχέδιον τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, ἀλλὰ μετὰ τινων τροποποιήσεων ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος *Giacomo del Duca*.

Πολλὰ διαμερίσματα περιλαμβάνονται ἐν ἀμφοτέροις ταῖς μουσείοις. Ποικίλα μνημεῖα τῆς τέχνης τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ρώμης τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων, τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῶν μετ' αὐτὴν χρόνων. *Guarda e passa* ἔμπροσθεν πολλῶν τούτων. Ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην θέλεις σταματήσῃ πρὸ τῆς Ἀφροδίτης τοῦ Καπιτωλίου· εἶνε ἡ αὐτή, ὡς ἦτο τὸ πάλαι ἡ ἀφρογένεια, καθ' ἣν στιγμήν ἀνεδύετο ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ κύματος· ἀποπνέει ἔρωτα καὶ γοητείας. Δυσχερῶς δύναται ν' ἀποχωρισθῇ αὐτῆς καὶ ὁ ἀπαθέστατος καὶ ψυχρότατος τῶν ἀνθρώπων.

Οὐχὶ ὁ ἕμερος, ἀλλ' ὁ πρὸς τὸ καλὸν θαυμασμός συγγρατεῖ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὴν ψυχὴν, ἣτις ἐκρήγνυται καὶ ἀκουσίως εἰς τὴν μυστικὴν μελέτην, τὴν θείαν τοῦ αἰωνίου καλοῦ ὀπτασίαν, ἣν ἀγνοεῖ ὁ κοινὸς τῶν θνητῶν, ἀλλ' ἣτις καταλαμβάνει ἐξαπίνης τὸν τεχνίτην, ἀναπεταννύσα εἰς τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ κόσμον, ἄγνωστον καὶ ἀπρόσιτον τοῖς κοινῶς τῶν βροτῶν.

Ἐτερον ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἀριστούργημα εἶνε ὁ Σάτυρος τοῦ Πραξιτέλους. Δὲν εἶνε τὸ πρῶτότυπον τοῦ μεγάλου γλύπτου· ἀλλ' ἀπο-

⁴ Μάρκ. Αὐρηλ. τῶν εἰς ἑαυτὸν Β'. § 17.

πνέει θείαν χάριν· εἶνε ἐφάμιλλος ἀδελφός τοῦ ἐν Ὀλυμπία Ἑρμοῦ. Θεῖον μειδίωμα περιπνέει τὴν μορφήν τοῦ Θεοῦ· καὶ γελᾷ ἡμερόεν. Ἄπο αἰώνων ζῆ ὑπὸ ξένον οὐρανόν, ἀλλὰ τηρεῖ ἀείποτε τὴν γαλήνην, ἣν ἐχορήγησεν αὐτῷ ὁ θεὸς δημιουργός.

Πολεμισταὶ καὶ φιλόσοφοι, αὐτοκράτορες καὶ ἅγιοι, Σίβυλλαι καὶ Παρθένοι, τὰ πάντα ἀπεθεώθησαν ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ ὑπὸ τῆς τέχνης. Παρέρχεται ὁ χρόνος ἀπαρατήρητος, ὡς ἡ βέουσα στιγμή τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ζῆς ἐν τούτοις τὴν ζωὴν τῶν αἰώνων, τῆς ἱστορίας, μεθ' ἧς ἀφομοιοῦσαι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

Καὶ ἡ ἀπόλαυσις, ὅσον καὶ ἂν ᾔνε υπερφυῆς, ἔχει τὸ τέλος αὐτῆς· καλεῖται κόρος. Ὁ ἄνθρωπος ἀρέσκεται ν' ἀγαπᾷ, νὰ θαυμάζῃ, νὰ λατρεύῃ. Ἄλλ' ἔχει ἀνάγκην ἀναπαύσεως καὶ ἡρεμίας.

Μετὰ τρίωρον διαμονὴν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ἧτις δὲν ἦτο ἡ πρώτη, ἧτις δὲν θὰ ᾔνε ἡ τελευταία, ἀπήλθον αὐτοῦ. Κατήλθον διὰ τῆς κλίμακος, τῆς ἀγούσης πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν Ἀγοράν. Ἀπλοῦται καὶ αὕτη ἔμπροσθεν ἐμοῦ ἡρειπωμένη· ἀλλ' ἐμπνέει εἰσέτι κατάπληξις. Ὅτι ἤρξατο τὸ Καπιτώλιον, ἀπετέλεσεν ἡ Ἀγορά. Ὁ κόσμος εἶχε κατακτηθῆ· ἡ ῥωμαϊκὴ Τύχη εἶχεν ἀπλώσῃ τοὺς ὄξεις αὐτῆς ὄνυχας ἐπὶ τοῦ κόσμου ὀλοκλήρου.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη ἐορτὴ τοῦ κυριάρχου λαοῦ ἐμελλε νὰ λάβῃ τὸ εἰμαρμένον τέλος. Τὸ Καπιτώλιον κατέστη ἀπλοῦν σύμβολον, ἀπήχησις τῆς πάλαι δυνάμεως. Ἀπεμακρύνθη ἐξ αὐτοῦ, ἀναμνησκόμενος ἐπὶ μακρόν τῆς προφητικῆς ῥήσεως τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου!

«Πάντα, τὰ μὲν τοῦ σώματος, ποταμός, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, ὄνειρος καὶ τυφός».

(Σεπτέμβριος τοῦ 1886)

ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΓΙΑΤΡΕΥΤΟΣ

Εἰς ἀσθενοῦσαν κόρην

Ἡ δίκη Σου ἡ ἀρρώστια, καστανή μου, θὰ περάσῃ. . . .
 Μὰ ὁ πόνος τῆς καρδιᾶς μου, ἐρωμένη μου χρυσῆ,
 Δὲν περνάει. . . γιατί τότε ἡ καρδιά μου θὰ γελᾷ
 Ὅταν σὺ μὲ ἀγαπήσῃς. . . . Μὰ ἀγαπᾷς ποτὲ ἐσὺ;

ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ